

Možnost 86

© Sh 2005

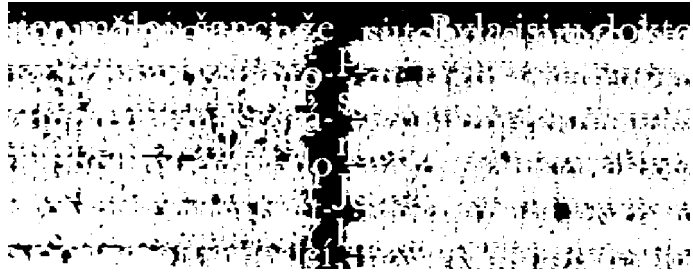
Nahodilé a fragmentární? Sotva...

zima 2004/2005

Obsah(Sh):

Přirozená práva	3
Trojský kůň	5
Dopis o důstojné cestě	9
S výjimkou ctnosti a nadání	12
Slabý koncept	14
Normalizace	16
Etologie	19
V pohádkách je to snadné	22
Obrazy	23
Tresmontantova a moje chyba	24
Karel Vrána	27
Jiří Přibáň	28
Jiří Exner	30

Přirozená práva

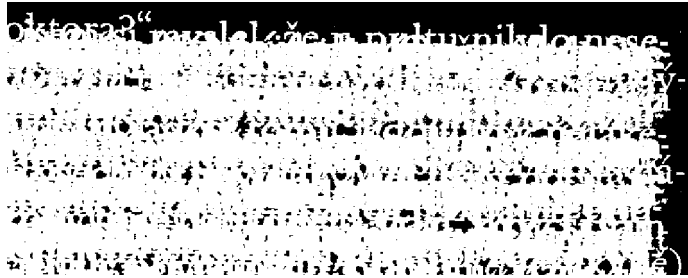
Až do druhé poloviny osmdesátých let jsem se nesetkal s diskusí na toto téma, všechno se soustřeďovalo na několik mezer v komunistických zákonech. Jenže co s tím, se svobodou, když ústavě kralovala vedoucí role KSC ve společnosti? Poprvé jsme diskutovali o tom, jak by měla vypadat nová ústava, když se na Škroupově náměstí sešla ani ne snad povolená, ale tolerovaná manifestace, Havla přijal Mitterand a najednou zde byla témata, která se doposud zdála jako zcela utržená od reality. Nikdo sice nevěděl, jak to bude, ale přesto bylo jasné, že mluvit o podstatných právních záležitostech má smysl.

Za pár let nato jsem měl příležitosti k právním úvahám až dost, a víceméně jsem vzdoroval tvrzení profesionálních kolegů, kteří mi podkládali přirozeněprávní postoje. Ne ne, to se jen přirozenoprávní forma docela dobře hodí k tomu, aby se v ní vyjádřilo něco důležitého, její význam je v tomto smyslu větší mimoprávně než z hlediska vlastního práva a zejména tvorby práva. Přirozeněprávní myšlení formuje kulturně, protože vede k tomu, aby byla promyšlena základní otázka - jaká je přirozenost člověka. Představa, že nějaká právní úprava přímo vyplývá, vyvěrá z povahy člověka, je těžko udržitelná. Přirozeněprávní teorie nám navíc nepomůže, když se předmětem práva stále více stává uspořádání civilizační infrastruktury. Jenže jak rozpoznat, kdy právo skutečně upravuje věci, u nichž je podstatné, že přímo vycházejí z povahy člověka, a kdy upravuje formální záležitosti, které vyžadují formálně-právní myšlení, úvahu o efektivitě a systému? Tyhle dvě věci nemají pevnou hranici, na právo jsou kladeny dva docela rozdílné požadavky.

Kdyby bylo po mém, tak důvodová zpráva k záměru každého zákona tyto dva pohledy odděluje. Nejprve vyloží smysl zákona z přirozeněprávních východisek, a pak nastíní technické, formálně právní řešení, pozitivněprávní konstrukci. V tom prvním ohledu je třeba, aby se zkoumala kulturní funkce (v širokém slova smyslu), v tom druhém efektivita a funkce systému.

Právo je výsledkem vůle, jednání, projektů budoucího stavu, na nichž se nelze shodnout se všemi - a jako takové nemůže být věrným obrazem přirozenosti člověka. Čisté přirozené právo je nesmysl, protože se neshodneme a nemůžeme shodnout na tom, co to přirozenost člověka je. Naivní propagátoři přirozeného práva a obrazu společenské smlouvy, uzavřené sumou individuálních občanů, často způsobili spoustu lidského utrpení. Jedno jim ale nelze upřít - od osmnáctého století není myslitelný právní systém, který by byl postaven na nějaké vnější autoritě, a způsobili též, že se neprosadil osvícenský, čistě technicistní přístup k právu, který by byl veden jen vnitřní logikou moci, neobsahoval odkaz na přirozenost člověka. Vznikl takový systém, v němž je vposledku nutné se ptát na to, co nás přesahuje, co nemáme k dispozici. I ta pitomá role KSČ v předlistopadové Ústavě ČSSR je svým způsobem odkazem na jakési byt' obskurní pojetí přirozenosti člověka (člověka vrženého do třídního boje a směřování ke komunismu).

V současné době jsme svědky toho, že se některé mocenské skupiny snaží přirozeněprávní prvky v legislativě postupně vytlačovat. Jde o jakousi novo-osvícenskou vlnu. Dá se očekávat, že je jen otázkou času, kdy se předmětem takového ataku stane i Ústava ČR sama. Z čeho tak usuzují? Něco napoví ostatní články v tomto čísle, něco si nechme na některou z příštích Možností.

Trojský kůň

Na konci středověku se mohlo zdát, že se myšlení vzdává chápání obecnin, že s nastupujícím nominalismem se z vědění o světě ztrácí něco podstatného. Všichni se začali zajímat o „věci“, jejich vztahy redukovali na příčiny a následky, matematicky definované silové vztahy atd. V době, kdy tento způsob myšlení byl na svém vrcholu a byla formulovány teorie tepelných soustav (entropie), magnetismu, vlnová teorie a teorie částic atd. už ale bylo zřejmé, že se původní obavy nenaplnují.

Začínalo dvacáté století a s ním se v praxi rozšířila demokracie, založená na všeobecném hlasovacím právu a vycházející z přirozeněprávního myšlení. Každý člověk se rodí svobodný a se stejnými právy a mimo jiné s právem podílet se na správě veřejných věcí. Z tohoto přesvědčení se zrodil názor, že úkolem států není jen udržovat stabilní společenský prostor, ale také přispět k tomu, aby tato skutečnost našla svoji reálnou podobu ve společnosti, aby každý dostal prostor pro naplňování svojí svobody a uplatňování svých práv. Rámecem pro naplnění této potence se stal celek, „národ“, kulturně zformulované společenství se svojí vlastní identitou a budoucností. Nikdo si v tu dobu nedovedl představit, jaká katarze Evropu a svět čeká v nejbližších padesáti letech skrze dvě světové války. Z ní vyšla idea národa značně pochroumaná a základní teze vycházející z Francouzské revoluce zproblematizované. Národ nemusí být nositelem hodnot a nic nezaručuje, kulturní identita není dostatečně nosná na to, aby zabránila zvěrstvům holocaustu.

V době této reflexe už se myšlení přirozených práv vydalo dvěma navzájem zcela protichůdnými směry. Jeden akcentoval formální shodu všech států na základních a všeobecně uznaných lidských právech, tedy k deklarovanému seznamu právně vynutitelných skutečností, které by měly být základem pro důstojný život lidí, druhý proměnil a inovoval původní přirozenoprávní zadání pocházející ze šestnáctého století. Zvýraznil přirozená práva člověka jako východisko pro tvorbu těch zákonů, které formují veřejný prostor, podporují kreativní roli člověka a jeho odpovědnost za věci kolem sebe. Zvýraznil, že svoboda a odpovědnost jsou základní prvky, které podporují vitalitu společnosti, její schopnost řešit svoje problémy.

Myšlenka přirozených práv byla nejprve v devatenáctém století aplikována na samosprávy jako formy, v nichž se nezávisle na státu naplňuje lidská vzájemnost, o sto let později byl princip vzájemnosti a sdružování se ke společným cílům stále častěji brán jako základ pro vymezení společnosti vůbec. V Evropě se prosadila myšlenka otevřené, občanské společnosti. Moderní evropské ústavy dvacátého století vnímají aktivitu lidí v širokém smyslu jako základ, na kterém stojí celá společnost, a teprve malá část takového jednání, specifické jednání (politicky vyhraněné) vede k vytváření reprezentace státu.

V rámci systému, ve kterém je svět chápán jako skrze poznatky přístupná materie, suma jednotlivin, se mohlo zdát nemyslitelné, že se zformuje společnost založená na přirozeněprávním myšlení. Při bližším ohledání je takové myšlení trojským koněm, který si nominalismus vítězně vtáhl do svých hradeb. Něco z tohoto rozporu formuloval již Descartes, když od všech jednotlivin, objektů světa oddělil mysl člověka: sebevědomí, které je aktivním hráčem, reflektuje, organizuje. Člověk je schopen vytvářet situace, ve kterých ověřuje svoje teoretické poznatky, je schopen dosahovat cílů, opakování dějů atd. Pojmenovává a strukturuje - teprve přitom nominalizuje, vytváří „si“ předměty pro další ovládání.

Pozdější reakce na Descarta byly formální - „jde o reziduum středověku“, kde by se jinak vzal pro nominalisty zjevně chybný předpoklad, že člověk není předmětem ve světě, stejným jako všechny jiné předměty? Vždyť fyzikálně vzato v čem se liší od hromádky hlíny nebo kusu kamene? A vědy s ním také takto dovedou zacházet, není nijak odlišný od jakéhokoli jiného předmětu biologie atd. Zkrátka descartovský člověk myslí jednotliviny

sešel z očí, sešel z mysli. Objevil se zcela nečekaně jako ten, který se sdružuje s druhými k dosahování svých cílů, objevil se v preambulích ústav evropských států. A objevil se tam jako otazník, jako nárok: člověk, má-li směřovat ke společenství, tedy neformalizovanému sdílení odpovědnosti, je bytost, která přesahuje sama sebe.

Většina lidí vystačí s tím, že jde o projev transcendence - schopnosti člověka přesáhnout ze své fyziologické (biologické) přirozenosti k něčemu „vyššímu“. To však jen odsunuje problém, neboť co je ono „vyšší“ a jakou má povahu? Otázka po povaze člověka je svým způsobem metafyzická a pokud ne, tak vede k jiným otázkám metafyzického charakteru. Ve světě kralujících jednotlivin, ve světě hegemonicky ovládané příčinnou podmíněností... tak nalézáme čistý a téměř nezkalený pramen myšlení. A nejen na nějaké mocenské periférii. Také Preambule Ústavy ČR je doslova protkána několika vrstvami významů svým způsobem přesahujících člověka a společnost, a umožňujících stále znovu si klást otázku po povaze člověka:

My, občané České republiky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, v čase obnovy samostatného českého státu, věrni všem dobrým tradicím dávné státnosti zemí Koruny české i státnosti československé, odhodláni budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku v duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody jako vlast rovnoprávných, svobodných občanů, kteří jsou si vědomi svých povinností vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku, jako svobodný a demokratický stát, založený na úctě k lidským právům a na zásadách občanské společnosti, jako součást rodiny evropských a světových demokracií, odhodláni společně střežit a rozvíjet zděděné přírodní a kulturní, hmotné a duchovní bohatství, odhodláni řídit se všemi osvědčenými principy právního státu, prostřednictvím svých svobodně zvolených zástupců přijímáme tuto Ústavu České republiky.

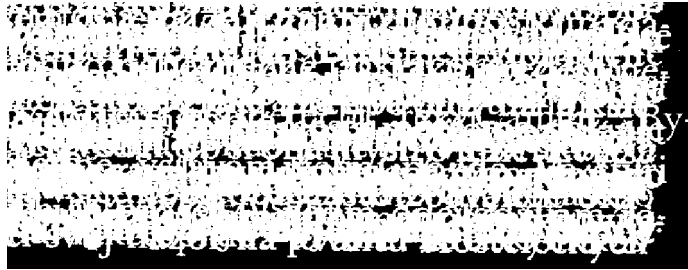
Jednak je zde deklarována věrnost - již tenhle pojem sám je pozoruhodným vykročením z nominalismu, ve kterém by neměl mít žádný smysl. Jde o věrnost tradicím - tedy kulturnímu kontextu, jak se formoval dlouhodobě v dějinách. To je považováno za základní hodnotu, ze které je možno odvozovat formy jednání, upravené následně v dílčích zákonech.

Dále se deklaruje odhodlanost - opět pojem v materiálně pojatém světě svázaný spíše s individuální stavem než se společenským projevem vzájemnosti. Odhodlanost je svázána s „duchem nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody“. Zde je klíčem lidská důstojnost a její hodnota - tedy v naší ústavě je mnohem širší vymezení povahy člověka, než jaké známe z prohlášení francouzského Národního shromáždění z r.1789, bližší svým přístupem americké Deklaraci nezávislosti z r. 1776. Sám pojem nedotknutelnost, dokonce ve spojení „duch nedotknutelnosti“ je vyjádřením přesahu přes aktuální lidské jednání. Duch těchto hodnot vždy znovu vyžaduje, aby byly vykládány v daném kontextu, podmínkách, situacích. Naproti tomu porušení ducha těchto hodnot je zavrženíhodné, ať se stane kdykoli a za jakýchkoli podmínek. Dále se deklaruje vědomí povinnosti vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku. Je třeba zdůraznit, že jde o odpovědnost vůči celku, nikoli vůči státu. Celek opět je nutné chápat jako univerzum, tedy v metafyzickém významu. Podobně je nutné interpretovat povinnost, je zde zakotvena tak, že předchází formování zákonů státem. Atd., rozbor Preambule Ústavy ČR tímhle ani zdaleka není načrtnut.

Je samozřejmě otázkou, jak se takováto preambule a na ní navazující konstrukce ústavy mohla do našeho právního systému dostat, resp. kdo a jak ji tam propašoval, a jaký má skutečný vliv na zákonodárné orgány a tvorbu legislativy. Tak jako je myšlení „občanské společnosti“ z pohledu některých společenských teoretiků systémovou chybou, tak je i přirozeněprávní myšlení leckým chápáno jako systémová chyba v jinak čistém systémovém právním myšlení, v prostoru, který se „sebeinstitucionalizuje“ skrze svoje systémy a formy.

Pro nás, kteří jsme skryti v tomto trojském koni, pak je toto myšlení relativně bezpečným útočištěm, ze kterého se můžeme posmívat naivním technokratům práva, moci a společnosti, kteří si myslí, že člověk žádnou přirozenost nemá, že nejlépe by bylo, aby byl zbaven všech resentmentů a stal se produktem jejich myšlení a ovládní. Nevypadá to optimisticky?

Dopis o důstojné cestě
Milý R.,

už několikrát jsem si uvědomil že tě znejistuji, že působím jako nevyzpytatelná ohrožující síla, která podemílá základy, kterých se lidé drží. Přesto ti píšu, abych se pokusil tě ještě jednou přesvědčit.

Ten, kdo se ohradí, oddělí od něčeho, co považuje za „vnější“, aby získal výhodnější, lépe kontrolovatelné pole pro svoje myšlení, ten se odřezává od podstatných zdrojů myšlení, od celku jako takového. Konzervatismus může znamenat formalistní „držení pozic“, snahu o zachování forem, způsobů myšlení, společenských pozic - a v tomto smyslu je marný a vlastně odpudivý. Konzervatismus však také může znamenat projev odporu vůči těm změnám, které jsou ohrožující, vůči tomu, co je projevem úpadku a přitom je prezentováno jako změna k lepšímu. Takové myšlení musí zůstat otevřené, protože jeho základem je schopnost interpretovat, ukazovat a sdílet, být aktivní.

Nejde jen o to obhajovat „staré“ a osvědčené společenské formy a postavit se např. proti společenskému liberalismu. Tak je jen postavena jedna ideologie proti druhé, je to neperspektivní a marné, protože se přitom míváme porozuměním současných rozhodujících zkoušek a dilemat.

Perspektivní je podle mne naopak vyjít z kladení otázek typu „o co jde“ - nikoli ve smyslu jednotlivých kauz, které jsou nám servírovány ve společenském a politickém provozu, ale obecných otázek, kterým musí být vystaveny i naše vlastní myšlenkové základy. Bez sebevědomí a „při zdi“ to zkrátka nejde.

Pokusy stavět na „pevných systémech“, vycházejících z povahy věci samé, mají v sobě ukryt nutný rozpor. Staré pravdy, postavené na správném vhledu do povahy věcí světa je třeba vždy nově formulovat tak, aby skrze jejich formulaci mohli obsah takového vhledu vnímat a sdílet i ti, kteří používají aktuální řeč, naplněnou obsahy aktuální skutečnosti, jak k nim promlouvá v dané konstelaci věcí. Ani konzervativce nemůže ignorovat fakt, že pravdou světa se stávají kulturní kontexty, události, jednání, která jsou vždy alespoň nějak nedostatečná. Upadlost je pravdivá, nikoli ideál.

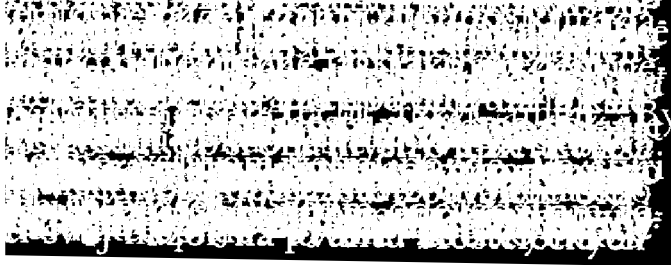
Jak to tedy mají konzervativci dělat, aby s vaničkou nevyhlili i dítě? Jak jinak než stavět na osvědčeném vhledu, že totiž dějiny nejsou mechanismem, ale především pozadím pro tázání člověka, pro jeho volby mezi různými možnostmi, pro jeho hledání cesty. Konzervativní je, že se přitom všem odkazují na cosi pevného a neproměnného, stálou a neměnnou povahu člověka jako sociální bytosti, otevřené dobru i zlu, všelijakému pokušení počínaje leností (zejména myšlenkovou) a konče vlastním titanismem. Ale kde začít? U Tomáše Akvinského a jeho podstat? Myslím, že je to zcela nekomunikativní. Hodně jsem se teď zabýval novověkým vymezením člověka jako subjektu, který je schopen spravovat svoje věci. Základním východiskem těchto úvah se zdá být tvrzení, že společnost vzniká aktem svobodného jednotlivce, že společnost je smlouvou. To mi přijde jako takové dějinami překryté naivní téma. Podstatné je, co na základě diskusí o tomto tématu bylo jako vedlejší produkt zformulováno:

člověk je svobodná odpovědná bytost, je ve svém lidství postavena na roveň všem ostatním lidem a je vzhledem ke všem lidem vázána vztahem, vycházejícím ze společného původu a ze společného sdílení věcí světa a ze sdílení budoucího.

Takto rozumím obsahu základní teze „Rovnost, volnost, bratrství“. Z tohoto výkladu se dá odvozovat étos jednání proti úpadkovému pokrytectví, hodnoty proti beztvaremu pragmatismu, vzájemnosti proti lhostejnému individualismu.

Měli bychom svádět zcela otevřený spor o to, že rovnost není stejnost, že svoboda není neodpovědnost a že bratrství není fráze vhodná pro vynucování kolektivismu a sociální nivelizace.

Skutečným konzervativním programem je podle mne interpretace toho, co bylo formulováno jako základní společenské teze v druhé polovině osmnáctého století jak v Evropě, tak v Americe - neboť právě v tomto kontextu je hluboce cítěným konzervatismem nesena Deklarace nezávislosti USA. Její tvůrci říkají - odhodlali jsme se ke společensky kontroverzní změně, protože jiné důstojné cesty pro nás již nebylo.

S výjimkou ctnosti a nadání (Paříž 1789)

Průkopníci přirozeného práva v Evropě byli oslněni představou, že společnost bude spravována racionálně. Měli východisko v pojetí člověka jako odpovědné bytosti a měli nástroj - zákon. Snažili se tedy o prosazení rovnosti, míněno rovnosti práv a rovnosti před zákonem. Rovnost práv lze snadno zaručit - a jejím obsahem je všechno, co není zákonem zakázáno, co nevstupuje do práv jiných. Toto myšlení předpokládá, že cílem každého politického sdružení (tedy státu, který může formovat zákony a vynucovat je) je zachování přirozených a neporušitelných lidských práv, ta jsou výčtově vymezena jako svoboda a vlastnictví, bezpečnost a ochrana proti útlaku. Bezpečnost a ochranu proti útlaku musí zajistit stát, a také ochranu vlastnictví. Naplnění vlastní svobody a získávání vlastnictví jsou projevy přirozeného práva, jsou spojeny s odpovědným jednáním člověka. Proto také zákon může zakazovat činy škodlivé společnosti, vůči ostatnímu jednání by měl být neutrální - nezakazuje ani nenařizuje. Vypadá to skoro jako jasný a uzavřený systém, ale něco se sem přeci jen prolomí: všichni jsou si rovni i v přístupu k veřejným úřadům a hodnostem - s výjimkou ctnosti a nadání.

Problém ctnosti lze ještě relativně snadno vyložit ze systému samotného: ten, kdo nemá sám jako osoba dobrou pověst, kdo v minulosti jednal zbaběle, lhal, provinil se vůči druhým atd., ten jen těžko může vystupovat věrohodně jako představitel úřadu, zaujímat místo v systému hodností. Jde to vyložit jako funkční záležitost. Jiné je to s nadáním. Nadání je rozdílné, nadání je společensky se projevující, formativní prvek, který způsobuje faktickou

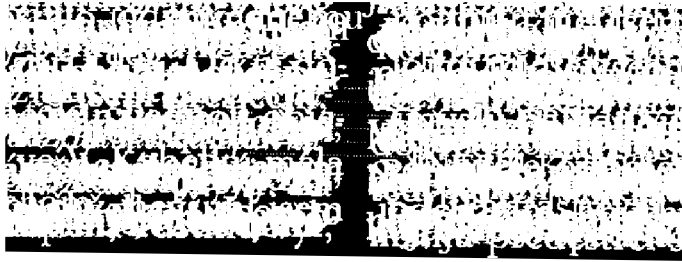
nerovnost. A tato nerovnost se projevuje i v tom, že další generace, ti, kteří jsou potomky nějak nadaných, má jiné „startovní podmínky“, je de facto v jiném společenském postavení. Prohlášení lidských práv jmenuje jako první právo „svobodu“ a hned následně „vlastnictví majetku“, je to pochopitelné, protože svobodné odpovědné jednání lze formovat pouze ve dvou ohledech - v majetkové odpovědnosti a v osobní integritě - která se projevuje jako ctnost.

Pokud by šlo v Prohlášení občanských práv z r. 1789 o ucelený systém, měl by následovat ještě další článek, konstatující majetkovou nerovnost, nutně vyplývající z práva na majetek. Podobně jako je konstatováno, že lidé se liší ve svých ctnostech a nadání, mělo by být konstatováno, že lidé se liší v tom, jaký mají majetek. To není samozřejmé. Následujících téměř dvě stě let bylo evropské myšlení postupně doslova zaplaveno teoriemi, podle kterých je povinností státu zajistit nejen bezpečnost a ochranu proti útlaku, ale také a především „důstojné majetkové podmínky“ a zajištění sociálního smíru, kterým jsou řešeny antagonismy vyplývající z rostoucí majetkové nerovnosti. Nic proti této tezi, ale z deklarace nevyplývá, spíše jen zvnějšku „hojí“ její dopady.

Vznikl tak gordický uzel, jehož rozpletení je před námi a doufejme, že to nebude po alexandrovském vzoru příliš násilné řešení. Optimální cestou by mohl být návrat ke kořenům, z jakých formulace francouzské deklarace vznikala. V její preambuli se říká:

Zástupci francouzského lidu, v přesvědčení, že neznalost, zapomenutí a pohrdání právy člověka jsou příčinou veřejných neštěstí a úpadku vlád, se shodli (na tom, že) vyloží práva člověka, práva svatá a nezcižitelná, aby tak všichni členové společnosti měli svá práva a své povinnosti ustavičně na paměti...

Současnému myšlení chybí takovýto étos, „člověk“ dávno nezní hrdě. Dobré a perspektivní lidské uspořádání se ale bez toho neobejde. Buď nalezneme étos a sílu v sobě, budeme schopni ukázat, co znamená vnitřní integrita a odpovědnost vůči hodnotám(ctnost) a co znamená nadání, různost, ze které lze vycházet - nebo přijmeme vnější autoritu, moc, která nás zbaví odpovědnosti za naše (marné a rozplizlé) jednání.

Slabý koncept

Když jsem rozum bral, hodně se diskutovalo o lidských právech, o Helsinkách a o tom, že jsme dostali do ruky nástroj proti totalitnímu režimu. Nějak se mi to nezdálo a po návratu z vojny již jsem víceméně intuitivně formuloval první teze, problematizující tuto novou módu. Teprve později jsem ale byl schopen dodat jasnou argumentaci: Musíme začít a vymezit se mnohem dřív než u lidských práv. Můj požadavek byl radikálnější, byl veden jednoznačným motivem, „co je císařovo císaři, co je božího Bohu. Přitom mi ani tak nešlo o to naplnit nějakým konkrétním obsahem druhou část věty, podstatné bylo, že ne vše je císařovo. Člověk není primárně součástí státu, je nejprve svobodný, otrokem se teprve stává.

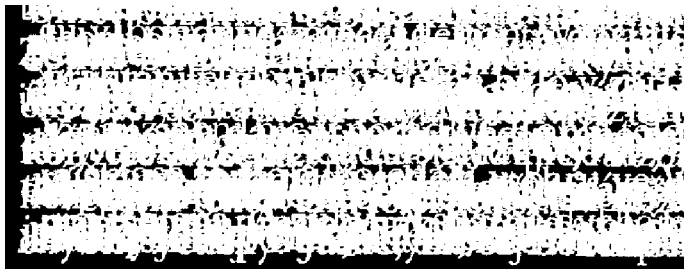
Celá argumentace okolo zaručených lidských práv mi připadala tak trochu jako trochu absurdní divadlo tak trochu havlovská hra, kterou ani jedna ze stran vlastně nemyslela vážně. Disidenti de facto jen říkali „když jste si to přijali jako svoje zákony, tak to dodržujte“, a komunistická moc se někdy svých mezinárodních závazků držela a někdy ne. Komunisté hráli především na mezinárodním poli, o plynovod do západní Evropy, o kšefty a embargo a vydírání, o vliv na západní levicové liberály. Zase až o něco později jsem si uvědomil, že lidská práva někteří disidenti vážně berou, že jde o novou ideologii. Mnozí se na této základně pokoušeli formulovat obecnější teze o lidské společnosti. Nechávalo mě to ale vcelku chladným, když jsem nechtěl, nemusel jsem to číst. Jenže den ze dne se ze snů, kteří byli pod dohledem policie, stali významní aktéři veřejného života. A z mnohých z nich se stali představitelé státu.

V polovině devadesátých let již bylo možné sumarizovat, hodnotit. Koncept lidských práv je skutečně jen konceptem. Není odpovědí na otázku po povaze člověka, neodpovídá na otázky, které si lidé kladou, nenabízí vlastně nic jiného než zkomplikování toho, co je právo a rozmlžuje vědomí povinností. Nivelizuje tam, kde je to nezdravé a hlavně - není nesen žádným étosem, jde o kulturní produkt doby, pasivní, nikterak neotevřající přítomnost jako otázku jak jednat a budoucnost jako otevřenou možnost.

Dokud byla lidská práva vynucována proti ideologicky deformovanému státu, který měl v ústavě zakotvenu vládu KSČ, zdála se jako dobrý nástroj. A den ze dne se stala důvodem, proč nebylo možné postupovat proti členům téže KSČ, proč nebylo možné omezit jejich účast na správě společnosti, na privatizaci... Den ze dne se ukázalo, jak bezhodnotový je to koncept, a co víc, jak nivelizující, proti-hodnotový. Právě z konceptu lidských práv a způsobu jeho uplatnění přišla po devadesátém roce velká deziluze, také díky tomu je dnes tak silná společenská skepse k jinému myšlení než individuálně-ekonomickému.

Je to na spadnutí. Je třeba přiznat, že koncept lidských práv, jak byl formulován v polovině dvacátého století, byl nedostatečný, omezený a kromě řady dílčích přínosů způsobil složitou deformaci veřejného prostoru.

Jistě je nepochybné, že díky jeho uplatnění došlo k pozitivnímu posunu v některých dílčích problémech, pozitivně se to dotklo různých skupin lidí. Ale to je málo, a nevyváží to celkovou krizi, do které jsme se doslati mimo jiné díky tomu, že tento koncept byl vzat jako základ pro formování mezilidských vztahů. Čeká nás přehodnocení tohoto konceptu a jeho nahrazení konceptem jiným, hodnotovým, založeným hlouběji v povaze člověka. Respekt k druhému nemůže vycházet jen z toho, že mají zaručena stejná práva a svobody v nějaké „listině“, tedy v nahraditelném „soupisu“, na kterém se shodli mocní světa.

Normalizace

Základní rozvrh společenské a politické debaty u nás je od poloviny devadesátých let diktován modelem, řekněme pragmaticko-normalizačním, jeho exponenti a nositelé jsou známi a jeho úspěšnost se zdá nezvratná. Podvakerát se podařilo vytvořit takovou konstelaci politických sil, že se do politiky vrátila překonaná představa o koherentní politické koncepci, zastávané jako „soubor politik“, volební program nesený voličsky identifikovatelným subjektem - stranou. Již několikrát dali voliči jasně najevo, že o takovou koncepci nestojí, že je nezajímá.

Pesimisté se diví, že celá naše scéna ještě nepropadla do této totální moci, perspektiva je prý ale jasná a jasný je budoucí vítěz. Nebud to asi tak jednoduché, ale jak popsat to podstatné, tu pokoutnou shodu pro kterou je normalizace tak svůdná?

Svět relativních výhod

Okupace Československa v r. 1968 měla za následek neobvyklý stav - po krátké době strachu, že se vrátí teror padesátých let, byla společnost uchlácholena, vznikla zvláštní ideologická schizofrenie, která se ukázala jako nečekaně životná a nosná. Normalizace. Slovo paradoxně dokonale vystihující koncept moci, který se k nám nyní vítězně vrací. Navrch je obecná vrstva povinných ideologických frází, všichni ví, že je nikdo nemyslí vážně. Jen jsou vstupenkou do světa větších či menších výhod, a to výhod zcela zvláštního typu. Výhodou je především dosáhnout na něco víc než druzí nebo nemuset něco z toho, co musí druzí. Pod

slupkou komunistického rovnostářství se prosadila pragmatická většina, která se spokojuje s relativními výhodami, s aktuálním stavem zdánlivého bezpúceí a pohodlí. A s tím je spojený jednoduchý motiv vyvyšování se na straně jedné a závisti na straně druhé. Výsledek? Pragmatická moc, které k ovládání stačí sebekontrola, autocenzura většiny.

Autocenzura

Jak je to ale s sebekontrolou, autocenzurou? Patří přeci k člověku jako sociální bytosti, je mu něčím vlastní, to jen enfant terrible říká společensky nevhodné věci, nedodrží společenský úzus. Řeč musí být nositelem konformity, ale jenom „mimo jiné“, je to jen jeden z jejích úkolů. V normalizaci však celková kultura směřuje ke kontrolované řeči, vnější fasáda frází pak neumožňuje, aby se stejná slova používala na každodenní mluvení s blízkými, co to znamená? Co to vypovídá o člověku a jeho povaze? Značná část lidí dává jednoznačné signály: Chceme být klamáni, nechceme nic jiného než to, co nám moc skutečně nabízí: nebudeme muset řešit problémy, které by nás znejistovaly, nebudeme muset pojmenovávat pravými jmény, nebudeme muset někde nasazovat krk. Pokud se nám vyhne smůla a někoho nenabouráme, do ničeho se nezapleteme a vyhneme se kolizím. To je normalizační životní maxima .

O nic nejde

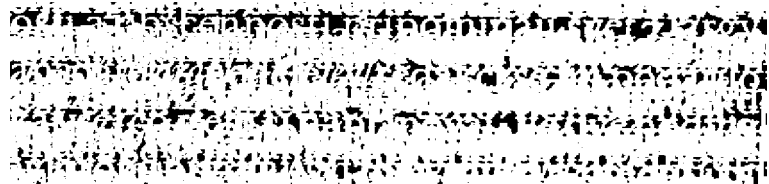
Necháme vás na pokoji, když nás necháte na pokoji, o nic nejde. Tak se čtou volební plakáty - tak se čte to, co se prostě nepíše a neříká, ale skrze upadlou řeč sdílí. A to je taky to hlavní, co můžeme z analýzy normalizace vytěžit pro porozumění povaze člověka. Jsme závislí na řeči, jsme závislí na tom, aby jedna a tatáž řeč, jedna a tatáž slova platila pro individuální rozhovor s blízkými a zároveň pro rozhovor o věcech světa a také o věcech, které tenhle svět přesahují. V řeči o něco jde, je otevřená pro to, co přichází, není ornamentem. A není beztrestné, pokud se ornamentem stane. Řeč nese význam, každé použití řeči může být vyslovením a sdílením vysloveného. Pokud většinový význam řeči je jen v ubezpečování se, že o nic nejde, pak člověk upadá do zvláštního stavu latentního selhání, nalhávání si. V něčem nenaplnuje svoje možnosti.

Náhražky

Na tom nic nemění, když se nalezne nějaká náhražka, když je to, o co jde „kanalizováno“ nějakým rafinovaným podvodem, tedy něčím, o co v podstatě vůbec nejde. Ať již jde o fetiš zdraví, starost o stabilitu, o práva menšin, o odstranění nadřazeného postavení evropského myšlení ve světě, atd. Nic z toho nezakryje beznaděj toho, že přijímám diktát konstatování „vposledku o nic nejde“. Je možné se pokoušet zaplnit toto „nic“ s obrovským nasazením - běhat každý den dokola v parku, trávit se dokonale dietní potravou atd. Ale je to „nic“, protože při tom všem jde o to zaplnit dnešek, a nikoli se otevřít tomu, co přichází. Druhá normalizace rozehrává jedno obrovské „nic“ jako předmět skryté víry, nabízející poziční výhody, stejně jako kolo štěstí v obchodních domech, kde každý má šanci dostat něco se slevou.

Závěr

Kim ir Sen vytvořil společnost téměř dokonale ovládanou skrze utrpení a strach. Na druhém konci světa, v Evropě, která se pyšní tradicí svobody, směřujeme ke společnosti ovládané skrze strach bez utrpení, skrze strach ze sebe sama, skrze strach z druhých, zaplňující prázdno po jejich vytoužené blízkosti. Směřujeme ke společnosti vyžadující úlitbu zcela prázdné řeči, která se pokouší vyhnout tomu, co je jí vlastní. Ti, kteří se opírají jen o společenské analýzy a trendy jsou většinou oprávněnými pesimisty. A pak jsou tu ti druzí, kteří předpokládají, že se člověk tomu, co je mu vlastní, beztravně a pohodlně vyhnout nemůže.

Etologie

Ovce mají k sobě blízko, zpívá Jakub Noha, a je to koneckonců velmi starý obraz, navazující na obraz ovcí a pastýře. Když mi nedávno známá vyprávěla o své studii chování ovcí a koz, uvědomil jsem si, kam až jsme se dostali - nikoli proto, že bych obdivoval hloubku jejich závěrů, nebyly nijak překvapivé. To podstatné byl způsob, jak tyto závěry interpretovala.

„Ovce k sobě nemají blízko, pokud je dostatek prostoru, rozptýlí se do malých skupin i jednotlivě, stačí jim zvukový kontakt, vzdálené bekání. Blízkost ovcí je vynucena vnějšími faktory, to jen večer se k sobě semknou, přes den se shlukují proti nebezpečí - toho využívá pastýř. Jeho psi vodí stádo, aby byla pastvina efektivně využita, vodí ho do ohrad. Ovce nemají silné vůdce, pokud zůstane stádo samo, jen se postupně rozpadá, uvolňují se od něj skupinky i jednotlivé kusy. Zato kozy, to jsou jiní kabrňáci. Beran často z neznámého důvodu prožene nějakou kozičku že běží, až jí cáká z vemene, ale jinak jsou to vlastně kozy, které pomáhají stádo stmelit, určují jeho pohyb. Je to lepší, než aby mu ho zvenku vyštěkali psi.“

Něco jsem poslouchal a něco mohl doplnit z vlastní zkušenosti. Jen s těmi závěry jsme se nesešli. S obrazy beránka a stáda se setkáme leckde, a jako s obrazy s nimi také pracujeme - obohacují nás, pomáhají nám vyjádřit souvislosti, které by jinak (racionálně) vyjadřovat bylo zdoluhavé, nemotorné, nezajímavé. Tak tomu pokud vím je a bylo už od Ezopa. Jenže tady se projevuje jiná ambice. Etologie zkoumá zvířata žijící ve stádech proto, aby se něco podstatného dozvěděla o lidském jednání ve společnosti, aby jako věda poznala

něco o lidské vzájemnosti. Z obrazu, který ilustruje se tak stává předobraz, který má posloužit k porozumění nějakému sociálnímu jevu - to ovšem lze jen za předpokladu, že lidské jednání není svojí povahou odlišné od jednání zvířat. Jistě, mohou tu být nějaké odlišnosti, ale ty prý nejsou významné vzhledem k povaze věci samé.

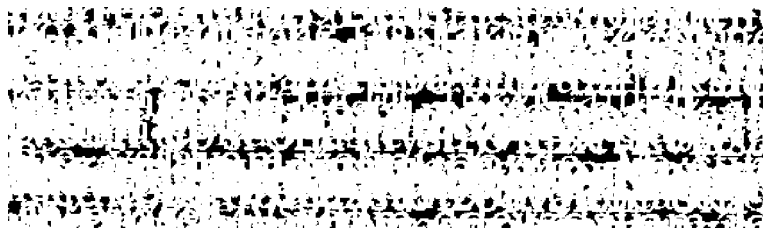
Domnívám se, že moje známá ve skutečnosti sondovala, do jaké míry je pro mě přijatelná teze, že ne všichni jsou stejní, že je tu většina ovcí a pak my, kozy, které je vedeme. Nenaplnil jsem její očekávání a na tuhle skrytou otázku neodpověděl, vůbec jsem ji nepřijal, ba dokonce jsem se tvářil jako blb a okázale jsem jí nerozuměl. Ale zato jsem se postavil proti takovému používání obrazů „ze života zvířat“, které jsou vykládány jako „obecné vzorce jednání“, které mají „platit“ i „na člověka“, překrývají naši schopnost porozumět kontextu jednání jako odpovědného rozhodování mezi alternativami. Ano, lidé se čas od času chovají jako stádo. Ano, odpovědná osoba, která cítí individuální odpovědnost, musí vyvrát v příznivém společenském prostředí. Atd. - ale právě na odpovědnosti za své jednání je postaven svět člověka, který sama sebe přesahuje, není pasivním produktem, má budoucnost. Je lhostejné, jestli jde „jen“ o mimořádné vůdce, o mimořádné outsidersy, nějaké skupiny nebo kasty. Ptáme-li se na povahu člověka, pak je třeba se ptát na otevřený prostor mezi odpovědností a neodpovědností, mezi tím, co znamená obstát a selhat, mezi tím, co je správné a špatné atd. Na nic takového se u hejna pštrosů ptát nelze, pokud tyto pojmy bereme vážně a ne jako operační a bezhodnotové označení toho, co směřuje k přežití té které skupiny, stáda. V každé z těchto podstatných otázek nám obraz stáda může jen pomoci jako ilustrace, nic víc. Převédeme-li pojmy odpovědnost, selhání, správné atd. do zvířecího světa, destruuje je, děláme z nich postmoderní karikatury, které nemají žádný obecný obsah a vztahují se jen k dané situaci. Etologie je důsledek té postmodernity, která popírá obsah jako takový - jediné tak je možné zaměňovat jednání skupiny lidí s chováním stáda opic nebo hejna ostatných rybek koljušek.

V tomto smyslu etologie nepomáhá lépe porozumět povaze člověka jako jednající bytosti, ale naopak, něco podstatného zakrývá, destruuje. Člověk se liší od „přírody“, prostředí, ve kterém žije, a tuto otázku nelze zakrýt v nějaké metodické redukci pojmů, které mají kulturní obsah.

Ale etologie přece něco nabízí, je to věda a jako taková se musí prezentovat použitelnými výsledky, nějakou dovedností, která vede k cíli. Chceme-li však tomu přijít na kloub, je vhodné si vzít jako základ text jiné písne:

„Vyber si beránku, vyber si kudy, vyber si beránku nůž nebo zuby...“ zpívá Sketa fotr, a to není píseň o stádu, je o jednom beránkovi, který má na vybranou. Vlci v lese čekají a dříve nebo později se dočkají. Ti etologii nepotřebují. Ale pastevec a řezník? Ti potřebují umět spočítat, kolik beránek zvolí „bezpečí ohrady“, musí si nasmlouvat odbyt, zajistit všechny logistické vazby, objednat chladicí boxy, vše potřebné. Jsou zapojeni v systému a ten si žádá svoje - předvidatelnost, stabilitu. Etologii potřebují ti, kterým je lhostejný osud toho kterého beránka, jeho příběh. Ti, kteří manipulují, mají zájem na tom znát chování stáda, ti, kteří ovládají se radují, když ušetří za honící psy a stádo se chová samo podle jejich přání - očekávání. Ti kteří skrytě dosahují svých cílů, potřebují klid na práci, při kterém spokojená většina sama umravní nepokojné beránky.

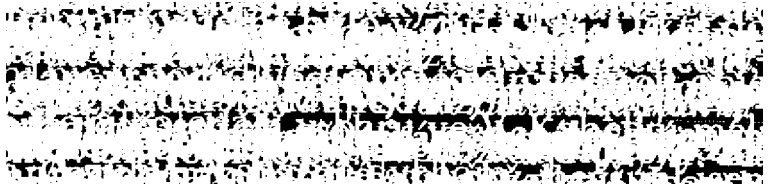
Mám rád obrazy ovčího stáda a kdo by nebyl fascinován, když viděl letět hejno hus, zformované a organizované, nebo kdo zná z vlastní zkušenosti dynamiku proměňující se a přelévající jednoty letícího hejna tisíců malých ptáčků. Svět se nabízí v nekonečném sledu formativních obrazů. To je dobré. Ale v žádném z těchto obrazů se člověk nemůže dozvědět, proč se ptá, proč je schopen klást si otázky o své vlastní povaze. Nedožví se tu ani odpověď na otázku, proč člověk tak snadno ztrácí svoji svobodu a stále znova se musí pokoušet si ji vyvzdorovat.

V pohádkách je to snadné

Jako dítěti mi to nepřipadalo nijak divné: princezna zakletá do žáby, princ jako netvor v příběhu kráska a zvíře, sedm bratrů havranů. Nezáleží na podobě, záleží na vnitřní opravdovosti, na lásce, která láme moc kouzel. Pravá podoba se dříve nebo později projeví, ukáže, jen poslední z bratrů má na ruce černé peří: „To je ta chvíle sestro má, kdy tě tak pálily ruce, do vody jsi je vložila, a v tom se vyhouplo slunce...“ jak zpívá Janota.

V pohádkách je to jasné, změna podoby, ani materiální metamorfóza, provedená ve zlém úmyslu, nemůže změnit povahu věci samé. Ale pak je tu i jiný motiv, třeba Ivana z Mrazíka: „Kdybys nebyl hlupákem, nestal by ses medvědem“. Jako by nejen vnější zlo, ale také vlastní selhání mělo podíl na změně podoby, na to, čím se člověk stává. Před každým seotevírají dvě podoby: především podoba hloupého a sebevědomého Váni medvěda, který „když se dívá na sebe, tak se musí pochválit“, a podoba princů - šupinatých netvorů. Aby se ukázala skutečná lidská podoba a přirozenost, musí do hry vstoupit ještě něco navíc, nějaká opravdovost, která nepodléhá aktuální chvíli, která dovede překonávat překážky. Ať už jde o opravdovost vlastní nebo cizí, teprve ta osvobozuje člověka k tomu, aby našel svoji tvář, aby se mohla ukázat jeho skutečná podoba.

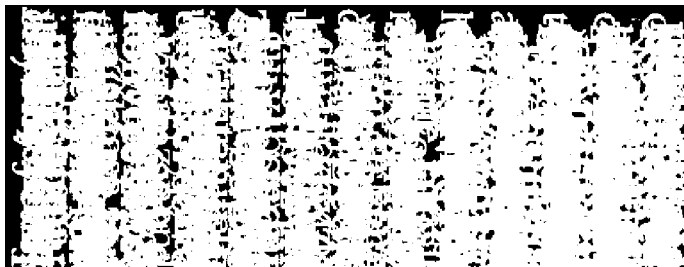

Obrazy

Člověk se do jisté míry stává tím, co si o sobě myslí, a obrazy, ve kterých si rozumí, mu diktují, svazují ho, vedou. Ale dá se tedy říci, že je přirozeností člověka podléhat obrazům sama sebe? Jistě je to příliš rychle položená, sugestivní otázka. Obrazy jsou svébytné celky (ať již jsou vizuální nebo myšlenkové) které mají schopnost reprezentovat, zastupovat ve zvláště silném „jako“, nějakým způsobem skutečnějším než skutečnost sama, protože jde o „jako“ komunikativní, nosné ve vnitřním životě i sociálně. Obrazy snadno sdílíme, a často se jim nedokážeme bránit i když chceme, pronásledují nás, vynořují se v našem vědomí nezávisle na naší vůli. Někdy působí na city a sentiment, jindy jsou útočné, vnučují se svou krutostí, hnusem. Někdy nás ale vedou, to skrze obrazy se nám často otevře nějaké jasné a jednoduché řešení dlouho nevyřešeného problému, ať jde o poetickou zkratku nebo technické řešení. Obrazy jsou dobrým sluhou, ale špatným pánem. Ale co vlastně jsou? Jaká je jejich povaha?

Obrazy patří do lidského světa, i v nich se otiskuje dobro a zlo, selhání a jeho opak, který se tak těžko popisuje, protože to nikdy není dokonalost; a úspěch podle aktuálních měřítek se z delšího odstupu může také ukázat jako selhání. V obrazech vidíme sebe sama a svůj svět - pokud se postavíme stranou, snadno se pro nás stanou předmětem, uniknou nám, naivně si pak myslíme, že dokážeme popsat jejich strukturu, ukázat „jak“ jsou udělány. Tím však zpravidla nevyčerpáme jejich význam, v pozitivním smyslu je musíme vždy jen interpretovat, z dané konstelace se pokoušet vyložit jejich smysl.

Analýzou obrazů se dozvíme hodně o člověku. Půjdeme-li touto cestou dál, brzy se nám rozpadne naivní představa člověka jako dostředivé monády, jako izolované nádoby, omezené na vnímání skrze svoje smysly a omezené v komunikaci na ostatní, kteří užívají stejnou řeč.

Tresmontantova a moje chyba

Koupil jsem si tlustou knihu, ale udělal jsem chybu, zkusmo je vhodné kupovat jen knihy tenké. Jde o filosoficko-teologický slovník nazvaný „Otázky naší doby“ a vlastně naplňuje to, co slibuje: jde o slovník doby minulé.

Záměrně jsem prošel několik hesel a zastavil se u hesla informace. Je zde velký odstavec o chromozomech a v něm čteme: „Všechny školou povinné děti vědí...“(!) Už ten začátek. Všechny školou indoktrinované děti slouží jako argument? Čtu raděj dál, u tohohle to přeci neskončí. Jasně, jedna obří molekula v hlavičce spermatozoidu a jedna ve vajíčku... a (!) „v nich“ je obsažena zpráva. Sice nevím od koho a komu, trochu se divím ale třeba se přeci něco dozvím později. A je to tady. Tyto zprávy obsahují instrukce! Dokonce instrukce nezbytné pro rozvoj dítěte, který bude trvat nejméně dvacet let. Týkají se individuálního a sociálního chování, instinktů, rozumu. A dál je třeba citovat přesně:

„Všechno z toho, co živá bytost potřebuje pro svůj rozvoj a život, je tak fyzicky zapsáno v obřích molekulách uložených v jádru buněk. Claude Bernard v 19. století říkal: To, co definuje, vymezuje, živou bytost je její řídicí idea“. Dnes víme, že ona řídicí idea, která konstituuje živou entitu, je fyzicky zapsána v obřích molekulách...“

Chce se mi to číst asi takto - včera jste si mysleli, že víte. Nic proti genetice, ale takhle splést dohromady „řídicí ideu“ a informaci to je opravdu obraz vaší doby. Kdo tuhle informaci přijímá, dešifruje ji a vyloží v kontextu? Ta otázka je myšlena zcela vážně

- KDO KOMU tu posílá tak zvláštní dopis, knihu tlustší než všechny knihy Národní knihovny dohromady? Kdo si rozvine tuhle šroubovici a čte ji - aby podle této „zprávy“ mohl postupovat? Ale i kdybychom si dovedli představit takového malého čtenáře, jak se autor vůbec dostat k tak zkratkovitému tvrzení, že idea člověka je „fyzicky zapsána“ v nějaké smyslům přístupné materii? Je to trochu jako „co se bábě přálo, to se jí i zdálo“.

Bereme-li vážně informaci, tak je třeba rozlišit. Buď jde o výsledek měření, vážení či jinak kvantifikovaného pozorování, a pak se materiál měření stává informací, až když vytvoříme stupnici, kterou můžeme použít (konstanty), když díky ní umíme získaná data vyložit, interpretovat, porovnat s jinými informacemi získanými v opakovaném experimentu atd. Nebo jde o předávání informace. To pak znamená, že někdo informaci „formuje“ do nějakého různým subjektům známého kódu, předává a někdo jiný, kdo je schopen odlišit tuto informaci od pozadí (šumu a blábolu), ji přijímá, a opět interpretuje, rozumí jí.

V případě DNA připadají v úvahu obě dvě možnosti.

1) DNA jsme prostě experimentálně změřili, kvalitativně jde o stejnou informaci jako je teplota, odečtená na teploměru, a rozumíme jí my, pozorovatelé, kteří pracujeme s mikroskopem. My jí také interpretujeme a říkáme, že nám připadá jako kniha. Nic víc. Z této informace se nedozvíme nic o tom JAK vůbec dochází k většině procesů růstu a formování člověka, a také nevíme vůbec nic o tom, CO je to idea člověka, míněno tohoto konkrétního člověka s touto nezaměnitelnou DNA i člověka obecně.

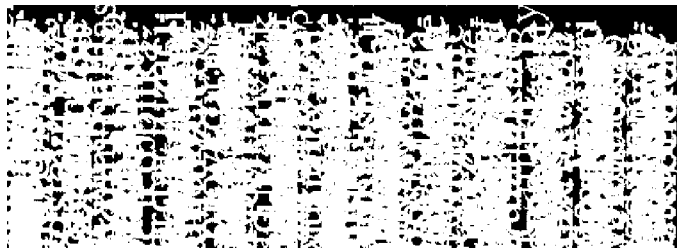
2) Informaci do DNA někdo napsal, ze dvou rodičovských zdrojů ji sestavil záměrně jako informaci, kterou má někdo přijmout, číst, a alespoň trochu jsme se to nyní naučili díky elektronickým mikroskopům a složitému matematickému aparátu „i“ my. Pak to musel být někdo, kdo je schopen rozumět jí jako informaci a navíc je veden důvěrou, že bude čtena a správně použita. Ale zase - kým použita? A jak je zajištěno, že podle ní dojde ke zformování buňky do podoby dospělého člověka?

Jde-li o první variantu, ke které bych se přikláněl, pak jsou vědci na stopě nějakým mechanismům, které lze sledovat v procesech na makromolekulární úrovni ve vysoce organizovaných molekulách jádra buněk. Ano, můžeme žít v důvěře, že to jako nějaký

složitý kopírovací automat „nějak funguje“. Jsem však přesvědčen, že z toho pro tuto úvahu nevytěžíme žádný poznatek, a už vůbec ne ten, který nás zajímá nejvíc - jak porozumět povaze člověka jako člověka. Tresmontant je nadšen, protože ve šroubovicích DNA nalézá univerzální řeč, kterou je popsán život. Připadá mi to stejně legrační radost, jakou měl Mendělejev, když sestavil tabulku chemických prvků, i s jejími chybějícími políčky. Také prý univerzální řeč. Ale co je touto „řečí“ napsáno? Tahle struktura (nikoli řeč) nám umožňuje pracovat s přírodninami a vytvářet látky velmi podobné (říká se přírodně identické) a nebo zcela nové. V tom se genetika nijak neliší od Mendělejevovy chemie. Jsme schopni stále větších genetických manipulací a toto slovo je přesné, jde o manipulace, jde o popostrčení něčeho někam jinam, kde to původně nebylo. Výsledek manipulace jako by byl v napětí vůči tomu, jak by měly věci být, nebo dokonce v rozporu s přirozeností. Umíme, jak to vědci říkají, rozstříhat text „genetické informace“ a zaměňovat v něm slova, věty. Ale pokud je to vůbec text, pak takový, jehož významu nerozumíme. Experimentálně se dá zjistit, „co to udělá“, když zasáhneme tak nebo jinak. Nic víc.

A je-li to text, pak nás staví před řadu velmi těžkých otázek: jak byl napsán? Nebo chce někdo tvrdit, že se text napsal sám? Jde-li o text, pak zřejmě platí druhá výše popsaná varianta. A zůstává druhá část otázky: kdo text čte, interpretuje a zajišťuje, že se podle něj člověk vyvíjí? Tedy nic proti bílkovinám, ale jsem přesvědčen, že z nich se nic podstatného o povaze člověka asi nedozvíme.

Inzerce: Prodám knihu C.Tresmontant, Otázky naší doby, téměř nečtenou, pro milovníky historie myšlení (za polovinu ceny).

Karel Vrána: Poslání a pokušení spisovatele, Trinitas 2000

Tenoučkův spisek, spíše příležitostná přednáška než esej. Vrána dlí ve formě heideggerovského přemýšlení o bytí, které podle potřeby obohatí o dialektiku a o „transcendentní normativní hodnoty“, ale nenechme se tím odpudit. Vrána míří docela dobře, obíhá okolo jasně cítěného jádérka: tématem je pro něj „Řeč, která se nestará o pravdu bytí“.

„Když se slovo uzavře do sebe, uctívá a vzývá jen sebe, když odmítne pramen a normu bytí, tak sama sebe absolutizuje a zbožňuje, stane se nutně lhostejným k pravdě a transcendentním normativním hodnotám. Může svého lidského nositele opojit a svést; může mu předstírat... a může se mu nabízet jako moc... v době romantismu se Byron, Goethe a Hugo prohlásili za hrdiny ještě větší a mocnější, než byli hrdinové jejich děl.“

Jakmile se dostala řeč do této polohy, byla rozpoznána jako mocenský prostředek, spisovatelé jsou na jedné straně vzýváni jako „svědomí národa“ a na druhé straně jsou různými ideology využíváni k tomu, aby spoluutvářeli obraz světa, vhodný pro daný typ vlády - ovládnutí. Postup autora je přes všechnu nesourodost vlastní řeči srozumitelný. Ale dál už nepokračuje nic. Jen apel na spisovatele, aby se odříkali pokušení moci a manipulace a drželi se slova v jeho celistvosti. Koneckonců je i to velký úspěch. Vrána důvěřuje tomu, že řeč může pojmenovávat, rozpoznává, že slovo mluví k druhému, že zneužití a zkáza slova se projevuje především v neschopnosti být s druhými. Škoda, že nejde o předmluvu ke kompaktnějšímu textu - ale možná je to právě ona terminologická (a tedy i myšlenková) nekompaktnost východisek, která autorovi zabraňuje, aby se věcí zabýval komplexněji. Takhle nám jen odkazuje náčrt možné budoucí stavby.

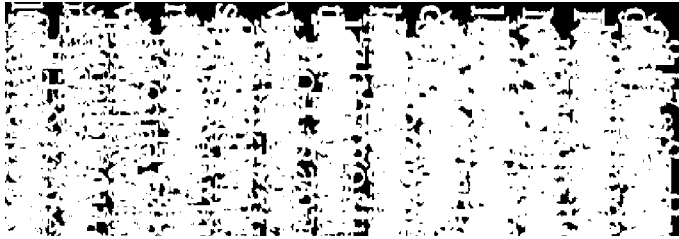
Jiří Přibán, Politika konverzace: mezi konsensem a kompromisem
in soubor esejů „Filantropie v České republice a účast občanů na věcech veřejných“

Mimořádným vhledem do problematiky správy věcí veřejných a do povahy veřejného jednání je příležitostný text, který autor zcela jistě zamýšlel také jako jeden z textů pro svoji chystanou knihu (nejsem natolik důsledný, abych zjišťoval, zda již vyšla). V Možnosti s tématem přirozených práv nemůže chybět - jde o limitní profesionální výklad, opírající se o výbornou analýzu současných uznávaných „pravd“, na kterých stojí sebeinterpretace společnosti a její otevřenosti. Mezi mýty (myšleno jako uznávaná nekriticky přijatá východiska) naší doby patří podle Přibáně především ničím nepodložená samozřejmost konsensu. Musíme konstatovat jeho postupný rozpad, společenskou fragmentarizaci - jednotlivé zachytitelné společenské projevy mají nahodilou povahu, není na co je postavit. Chybí střed a to, co je předváděno jako systém je také kontingentní (nahodilé), konsensus je proto nahrazován kompromisem, při kterém je každá ze zájmových skupin podle své síly nucena se něčeho ze svých nároků vzdát.

Přibán krouží okolo identity a přirozenosti, aby jedním dechem prohlásil, že moderní politická praxe nemá žádný základ, protože se jasně ukázalo, že lid je fikce. Mluví o tom, že neshoda je vnímána jako patologický stav, a přitom konsensus je již zjevně neudržitelný a formální, protože neudržitelná je představa, že všichni lidé mají stejnou přirozenost(!). Ale to, že konsensus je nahrazován nahodilým a pozičním kompromisem, je pro něj stěží přijatelné. Jako by této ztráty velmi želel a jen profesionalita analytika mu zabraňuje, aby

to projevili. Konstatuje, že společnost ztratila svůj étos, že ztuhla a vychladla, to vše je hodnotově (a citově zabarvené), ale není v jeho stylu psaní, aby se tázal na důvody a hledal řešení. Také on je bez étosu, při vši brilantnosti jeho analýz a kritické odvaze. Příbáň je přesvědčen, že naše společnost je spíše kompromisní a utopená v nahodilostech, ale přeci jen proklamuje - a zjevně na základě nějaké „danosti“. Prý se naše společnost nikdy nemůže stát zcela kompromisní. Proč? V závěru mluví o ctnosti tolerance, to je jeho velký motiv (viz jeho kniha „Hranice práva a tolerance“), ale tuto svoji naději nijak nezdůvodní. Nakonec v nedostatku argumentace alespoň hledá pozitiva v pragmatickém a nahodilém kompromisu: z něj prý se také rodí jistý typ odpovědnosti. Zda a jak tato odpovědnost dospěje k „sebepřekročení“, aby se stala skutečnou odpovědností, na to ale neodpoví.

Ukazuje se tak, že bez zodpovězení otázky po přirozenosti člověka jsou všechny analýzy podobného typu vždy jen jednou polovinou potřebné myšlenkové práce. Příbáň pracuje s jakousi „daností“, bez ní by ani nešlo konstatovat nahodilost, uznává hodnoty, které jsou také postaveny mimo nahodilé a fragmentární. Dá se s ním plně souhlasit v poslední větě, že současná postmoderní situace je pro nás etickou výzvou. Neřekl však ani trochu, jak je to podle něj vůbec možné, jaká je povaha člověka, který má číst jeho práci a rozumět jí jako integrálnímu celku (a nikoli frgmentárnímu nahodilému projevu). Jaká je povaha čtenáře, člověka, který komunikuje a sdílí, je otevřen, může takovouto výzvu rozeznat, pro sebe interpretovat a odpovědět na ni?

Jiří Exner: Obce, města, městské části.

Dosti mimořádná publikace, jejíž význam je hlavně odborný, nás zde zajímá jen její vstup, vymezení východisek. Samozřejmě do očí padne, že se tu mluví o vrchnostenské správě, tedy o rozhodování veřejné správy jako profesionála, který v tomto ohledu není nikomu odpovědný, ani se nemůže opřít o jakékoli demokratické procedury. Ale to není na knize nejdůležitější, tento důvod by k napsání možnostního textu nestačil.

Exner se ptá na povahu samosprávy, ptá se na její kořeny, v našem smyslu ptá se, jak je založena, z čeho odvozena. Zastavme se u klíčové poznámky 24 v místě, kde Exner zmiňuje přirozeněprávní chápání samosprávy. Ptá se v ní na ZDROJ takového přirozeněprávního chápání a uvádí, že je to ošemetné téma. Nehledá v hlubší historii před dobou, kdy byla zformována přirozeněprávní teorie. Ale proč? Pokud je tato teorie jen „odhalením“, nalezením něčeho, co má reálnou povahu, pak je možné její prvky nalézt i v době před jejím plnou společenskou formulací a akceptací. Ale Exner o věci přemýšlí jinak. Ptá se na nějaké sociální mechanismy, potlačující darwinistickou koncepci přežití individua a vedoucí člověka k tomu, aby přijal fakt, že jedinec je do společenství typu samosprávy „uvržen“ bez vlastní vůle.

Tato uvrženost je pro Exnera zřejmou systémovou chybou. Není prý možné myslet svobodného člověka a zároveň obec jako jednotu těch, kdo žijí ve stejném území. Není možné myslet územní samosprávu zároveň jako dobrovolné společenství a zároveň se zabývat jejím osobnostním základem, zvnějšku daným faktem, že na základě svého bydliště

do nějaké konkrétní obce „patřím“. Není však cesta k odpovědi jinde? Nemůže se v přirozeněprávní teorii i v povaze samosprávy projevat v různých historických situacích něco z povahy člověka jako sociální bytosti? Něco z jeho přirozenosti? Nejde jen o různý projev téhož?

Napsal jsem mu k této věci:

... proč nejdeš ve věci městské samosprávy hlouběji do historie? Proč se neptáš na vznik měst? Vždyť je to tak zajímavé téma?

Města mají v Evropě několik od sebe zcela odlišných kořenů - začnu od jihu: některá se udržela de facto v post-helénské kontinuitě (Benátky v závětrí Byzance), některá se vytvořila podle jejich vzoru jako jejich konkurence (Janov), ale v Itálii je možno sledovat i „vznik“ měst jiného typu (Siena) také navazujících na antickou tradici. Na severu má část tradičních měst typickou strukturu biskupských sídel a teprve později se formovala města jako sídla nově otevřeného obchodního života: a to je zajímavé, jinak než v Itálii: některá města si tu svoji „samosprávu“ vydobyla násilím (prokazatelně Lucca r. 1080 a v polovině 12. stol. též Marseille, Arles a Nimes a následně též ve Flandrech), některá si ji de facto nikdy nevydobyla, některým udělil samosprávu jako výsadu král, jiná ji získala v mocenském vakuu „zvykové“, prostě s ní někdo dřív a nebo později začal uzavírat smlouvy, a ještě jiná samospráva se postupně stala rozhodujícím činitelem vedle postupně upadávající správcovské formy správy (např. u hansovních měst, kde to byla vlastně samospráva svoji povahou nikoli územní, ale profesní! a dobrovolná!). Zkrátka kam se podíváš, je to trochu jinak. Obecně vidím jako velmi zajímavé víc se pohrbat v kulturním prostoru před „nivelizací“, kterou provedl osvěcenský centralistický stát. Dlouhý úvod, krátký závěr: ty argumentuješ postupným rozšiřováním myšlenky přirozených práv z jednotlivých občanů i na jejich svazky - obce (19.stol.). Ale procesy vytváření měst jako samostatných a svými občany spravovaných subjektů byly velmi složité a bohaté již od raného středověku - a čím byly vedeny? Rozhodně ne přirozeněprávní teorií. Ale něčím jistě ano - existuje nějaký širší společný jmenovatel?

Tato diskuse zatím zůstala otevřená.